

СЈАЈ И ЦИНИЗАМ ДРУШТВЕНИХ ПРОМЈЕНА

Педесет година након студентских побуна широм свијета (1968–2018)

Кључне ријечи

Студенти, протести, идеје, промјене, политика

Аутор

Др Ђорђе Вуковић је ванредни професор на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци.

Кореспонденција

djordje.vukovic@fpn.unibl.org

Област

Политичка теорија

DOI

10.5937/politeia0-17373

UDK

378.18.06:323.233(100)“1968/2018“

Датум пријема чланка

07.05.2018.

Датум коначног прихватања чланка за објављивање

27.06.2018.

Сажетак

Пет деценија након бурне 1968. године, када су протести студената потресли свијет и узроковали многе преображаје у његовом будућем развоју, контекстуализују се и актуелизују идеје и енергија коју су са собом носиле нове генерације, повлаче се паралеле са данашњим политичким и социјалним проблемима у друштву, а академска популација најчешће осуђује за апатичност, безидејност, конформизам. Иако и даље постоје противрјечна и контроверзна тумачења тих догађаја, шездесетосмаши су остали синоним за напредне и револуционарне покрете, буђење, отржењење и уливање нове наде грађанима, надахнуће у трагањима за хуманијим идејама у политици и култури.

Премда су у државама широм свијета масовне побуне наликовале једне другима, оне су ипак имале различите мотиве и карактер, што се нарочито видјело и на протестима студената у бившој Југославији. Док су једни устали због изневјерених идеала социјализма, незапослености, сиромаштва и проблема у образовању, други су отворено манифестовали националистичке и сепаратистичке циљеве. Протести студената на просторима бивше Југославије одржавани су и деведесетих година прошлог вијека, посебно у Београду, а на њих су се најчешће наслањали и протести опозиције. Иако су увијек имали племените намјере и циљеве усмјерене ка свеопштем интересу и побољшавању положаја младих, по правилу су их пратиле и разне злоупотребе.

УВОД

У временима сложених политичких превирања и криза, социјалног суноврата, моралне декаденције, банкрота колективног ентузијазма и вриједности, повећава се критичко интересовање јавности према академској заједници и расту очекивања од универзитета као изворишта идеализма и компетенције, професора и студената као претпостављене покретачке снаге и носилаца друштвених промјена, креатора нових идеја, образаца и парадигми у политици и култури, одговора на идентитетску драму, уливања нове наде људима и слично.

Пет деценија након бурне и инспиративне 1968. године, ова питања изнова се актуелизују и контекстуализују, повлаче се паралеле са изазовима данашњице, анализирају узроци и посљедице, али и контроверзна тумачења догађаја који су снажно потресли свијет и узроковали преображаје у његовом будућем развоју и егзистирању. Према тврдњама Норе Фарик, 68. година постала је „синоним за темељне друштвене промјене“ и појаву нове политичке културе.

Међутим, постоје различита и подијељена стајалишта о томе шта се заправо догодило прије тачно 50 година, да ли су заиста и какве промјене услиједиле послије поменутих догађаја. Одређена аналитичка стајалишта 1968. означавају добом реакционарних политичких завјера, друга револтом омладине против нехуманог и неправедног свијета у којем је живјела. За неке ауторе ријеч је о покретачкој години, „побуни прекобројних“ посљератних генерација, посљедњој свјетској „експлозији утопијске енергије“, док опет неки наводе да 1968. карактерише идеолошка конфузија, културна револу-

ција, да је у питању савремени политички мит, па шездесет осму називају митском и/ли мистичном годином. Едгар Морен сматра да се ради о „догађају сфинга“, јер је до данас остала велика енигма шта се заправо десило прије пет деценија.

Како било, педесетих и шездесетих година 20. вијека дошло је до значајне миграције становништва у градове, индустријализације и бирократизације државе, масовног образовања, политичких турбуленција. Блоквска подјела и Вијетнамски рат провоцирали су мировне и космополитске реакције широм свијета. Дубока социјална криза, све очитија друштвена неједнакост, недемократски режими, превазиђени конзервативни ауторитети, потрошачко друштво, нагомилани проблеми свакодневице надвијали су се над већину становништва. Младе генерације означаване су као инертне, дезоријентисане, незаинтересоване за политику.

Одговарајући касније на питање шта је било заједничко у идејама и осјећањима студената и младих широм свијета, Иван Миладиновић подсјећа да је 1966. године одржан Свјетски конгрес социолога посвећен омладини на којем је закључено да су млади незаинтересовани за глобалне проблеме, потпуно аполитични и склони потрошњи. „Двије године касније десило се нешто сасвим супротно: омладина је показала да је веома осјетљива на људске неправде, ангажована, политизована и заинтересована за судбину свијета“ (Миладиновић, 2003: 6).

МЛАДИ КАО ДЕТОНАТОРИ

Иако у култури сјећања 68. означава годину у којој је талас демонстрација обухватио многе државе на различитим континентима, она симболизује и масов-

не протесте који су се у неким дијеловима свијета дешавали прије и послје године у којој је све кулминирало (нпр. у Уругвају 1966. или у Италији 1969. године). Историја се исписивала на улицама Париза, Берлина, Милана, Токија, Рио де Жанеира, Будимпеште, од Рима до Варшаве и Прага, од Мадрида и Барселоне до Београда и Приштине. У државама широм свијета протести су наликовали један другоме, али су имали различит карактер, била је различита политичка, социјална и културна природа масовних побуна. Од захтјева за већим платама, солидарности са обесправљеним и потчињеним, преко бољих услова на факултету, до ослобађања људске личности и афирмисања моралне слободе. У неслагању са унутрашњом и спољном политиком својих влада, на западу су се залагали за „побољшавање капитализма“, на истоку за „побољшавање комунизма“.

У Америци, гдје су студенти устали против рата, на искушењу се нашла политичка и морална затупљеност „једнодимензионалног човјека“, у Јужној Африци режим апартејда, у Њемачкој је заустављена рехабилитација нацистичке заоставштине и ојачана социјалдемократија. Француска омладина дигла се против друштвеног конзервативизма, а посљедица њеног устанка је победа конзервативне власти, уз то су многе вође протеста с леве прешли на десницу. Један од вођа студентског протеста у САД Тед Тарнер касније је постао енормно богат, власник 24 медијске компаније. У Мексику су незадовољни студенти искористили олимпијске игре као повод за немире који су крваво угушени. Убијено је педесетак студената, више од 20.000 студената у свијету је ухапшено, а међу њима је било и 5.000 повријеђених. Пољски сту-

денти у Варшави устали су против „универзитетског ауторитаризма“. У Белгији се на испиту нашла подијељеност друштва, на видјело су дошли вјерски и културни антагонизми, као и потребе институционалних промјена. У неким европским државама проговорила је ванпарламентарна опозиција. За многе је то био почетак пропасти комунистичких режима. Имануел Валерштајн пише да је „друга свјетска револуција“ 1968. године, баш као и прва из 1948, преобликовала „идеолошке стратегије капиталистичке економије“, „оповргла либерални консензус“, да је левница покренула процес историјске трансформације лењинистичког у либерални социјализам. „Свјетска револуција 1968. подрила је читав идеолошки консензус који су Сједињене Државе изградиле, укључујући чак и њихову резервну капију, совјетски штит“ (Валерштајн, 2005: 21).

Генерација „baby boom“ дигла се против „старе гарде“. Никола Самарџић тврди да су протести 68. компромитовали „превазиђени, старачки конзервативизам“ и „стерилну ригидност на политичкој страни“. Идоли шездесетосмаша били су Че Гевара и Џемс Дин, Роза Луксембург, Адорно, Маркузе, Блох... „Европом је газио и грмио Бакуњин“, записао је Добрица Ћосић, поредивши 1968. са 1948. коју је назвао годином буна и револуција, рађања епоха индустрије и пролетеријата, националних држава и научног социјализма, идеологија радничких покрета, интернационализма и романтизма. „Студентске буне и побуне по читавој земаљској кугли ове 1968. године, иако нису обориле ниједну владу, јер све владе располажу тенковима, телевизијом и полицијом, која све чује и све види, сем жишку ума и листић срца, те су буне можда свитање и кукурикање једне нове епохе. Те буне универзализују

кризу савременог свијета и његових идеологија, буржоаску, потрошачку, егоистичну, нехуману цивилизацију и њене вијетнаме, испољавају непростајање на примитивне, бирократске, недемократске социјализме“ (Ђосић, 2010: 59).

У Европи и САД 1968. године биле су популарне љевичарске идеје. Загорка Голубовић истиче да су заједничка обиљежја свих пократа биле идеја слободe, једнакости и братства насупрот ауторитаризму и наметању „државног разлога“ као владајућег принципа. Ендрју Хејвуд пише да студентски покрети, антиколонијализам, екологизам и феминизам, представљају низ покрета 60-их и 70-их година 20. вијека, доба нове љевнице са захтјевом за лично испуњење и разноврсним „ослобађањем“ као циљем. Овјековјечена је парола „Будите реални, тражите немогуће!“, до данас толико често цитирана. У Великој Британији одјекивало је: „Шта хоћемо? Све! Кад хоћемо? Одмах!“

Био је то испит и за интелектуалне елите. Жан Пол Сартр показао је спремност да лично дијели револуционарне летке на улици. Јирген Хабермас није био симпатизер младих побуњеника. У неким земљама попут Пољске, Русије, Југославије и других, вођене су кампање против интелектуалаца. Позната Марксдова стајалишта да револуције представљају потпуно отржењење човјечанства од заблуда прошлости многим су дјеловала неостварива. Међутим, у књизи *Утопија измене света* Михаило Ђурић забиљежио је да ниједна досадашња револуција није успоставила потпуно нови друштвени поредак, темељно различит од поретка којег је рушила. Елементи старог и новог начина живота постану толико помјешани и испреплетени да их је тешко разликовати. Но, Ралф Фикс остаје увјерен да су култур-

на и политичка превирања из 68. године несумњиво била револуционарна и да су пружила западним друштвима снажан и иновативан замах, од поп културе и женске еманципације до појаве новог облика политичке партиципације. „Темељне промјене које су проистекле из шездесет осме обухватале су пораст политичке свијести народа, што се јасно испољило на два начина: талас протеста постао је претеча новог глобалног друштва и проширио сферу политичке заједнице кроз призму нових средстава и облика дјеловања“ (Фикс, 2008: 12).

Ивана Спасић наглашава да 1968. година због дешавања на универзитетима широм свијета означава преломницу у позиционирању нових друштвених покрета у свакодневном животу. „Осим студентског и контракултурног покрета, наредне деценије биле су свједок настанка ‘нових’, или преусмјеравања старијих друштвених покрета (нпр. женског) ка новим питањима и новим облицима дјеловања. Међу њих се најчешће убрајају феминистички, еколошки, мировни, антинуклеарни, покрети расних и етничких мањина, као и сексуалних мањина, затим урбани, регионалистички и, напокон, вјерски покрети, алтернативни и оживљени традиционални“ (Спасић, 2004: 203).

Студентске побуне од Сједињених Држава и Мексика, преко Југославије, Пољске, Чешке, а са епицентром у Француској, далеко од тога да су, истиче Ерик Хобсбаум, биле револуције, али су постале много више од „психодраме“ или „уличног театра“ како су критичари коментаришали. Према његовом мишљењу, у питању је била културна револуција од далекосежног значаја. „Разлог зашто 1968. година (са својим продужецима у 1969. и 1970.

годину) није била револуција, и никада није изгледала као да би требала или могла то да буде, био је тај да студенти, како год бројни и мобилизовани, нису могли да сами изведу револуцију“ (Хобсбаум, 2002: 227). Њихова политичка дјелотворност и потенцијал био је у способности да буду „сигнали и детонатори“ за веће, али теже „запаљиве“ групе.

Иако без конкретних политичких резултата, посљедице су се дешавале на социјалном и културном плану: низ реформи у свакодневном животу, реформа школства, еманципација жена, мањина, односа међу половина. Један од данашњих високих политичара у Европи сјећајући се 68. истакао је: „Побједили смо у области културе и социјалних односа, изгубили у политици“. За Славоја Жижека једина побједа покрета из 68. године је „сексуална револуција“. Хипици, „дјеца цвијећа“, заговарали су враћање природи. Небојша Попов наглашава да је снажан талас промјена у знаку слободе запљуснуо свакодневни живот људи, оставио дубок траг у култури, уздрмао многе власти, убрзао одлазак Никсона и Де Гола. У Француској и Италији, снажним упориштима капитализма и демократије, пробудио је наду у револуцију, а у Чехословачкој охрабрио вјеру у „социјализам са људским ликом“.

ВАТРЕНО ПРОЉЕЂЕ

Два мјесеца прије мајских протеста у чувеном *Монду* објављен је уводник под необичним насловом „Француска се досађује!“ . Но, убрзо се све окренуло наглавачке. Већ 22. марта организован је протест због хапшења студената током демонстрација против рата у Вијетнаму. Формиран је покрет 22. март на чијем челу је био двадесетгодишњи студент

социологије Данијел Кон Бендит. Услиједио је инцидент између студената и администрације у Нантеру (западно предграђе Париза).

Првог маја уприличена је протестна шетња синдиката радника, а два дана после је 300 студената испред Сорбоне пружало је подршку колегама из Нантера. На захтјев ректора Жана Роша интервенише полиција, употребљава сузавац, долази до евакуације учесника. У знак солидарности са ухапшним студентима, 6. маја одржавају се демонстрације на којима се млади жестоко сукобљавају са полицијом. Сутрадан, 7. маја 300.000 људи излази на протестну шетњу Паризом. Почине штрајк студената из Тулуза, Нанта, Лиона, а онда и цијеле Француске. Придружили су им се и радници. Истих дана одвија се скупштинска расправа о ситуацији у Паризу – ноћ барикада 10. маја, пропали преговори с владом, специјалци напали студенте, уз стотине повређених. Премијер Жорж Помпиду 12. маја на телевизији саопштава отварање Сорбоне, али сутрадан радници и студенти ступају у генерални штрајк у цијелој Француској. Паризом дефиљује 800.000 људи, између 14. и 18. маја заузимају факултете, фабрике, позоришта. Долази до несташнице горива, Париз остаје без поште, јавног превоза, комуналних услуга. Столице и столови парижких кафана употријебљени су као барикаде.

Синдикати траже веће плате и скраћивање радног времена. Студенти су били огорчени стањем на универзитетима, пренастрпаности учионица и недостатком књига. Предавања су махом изгледала тако да у хладним, великим дворанама професори наглас читају старе и увијек исте лекције. Али, студенти су се побунили против стварности свог времена. Њихове паролe

и ентузијазам подижу људе. Већ штрајкује два милиона људи, а до 20. маја тај број расте на 8–10 милиона штрајкача. Де Гол 30. маја распушта скупштину, а милион његових присталица исказује подршку на Јелисејским пољима. Де Гол је тврдио да ће, ако Француска изгуби, Москва прегазити Париз. Упозоравао је револуционарне занесењаке на опасност од „тоталитарног комунизма“. Предложио је реформе, а за све социјалне проблеме окривио љевичаре. Током јуна људи се постепено враћају на послове. Између 23. и 30. јуна на парламентарним изборима огромна већина одређује се за десницу (79 одсто, чак 59 одсто за Де Гола). Студенти су говорили да су избори превара! Комунисти оптуживали омладину за „узалудно љевичарење“ и опортунизам. Жан Пјер Ле Гоф 2001. године истиче да је сан о социјалној једнакости срушен. „Љевица која се одала кавијару и луксузу крива је за развој индивидуализма у друштву и нове врсте конформизма“.

Деценију послје догађаја из 68. године, филозоф Режи Дебре нагласио је да се они не могу назвати револуцијом, већ да су послужили американизацији друштва и модернизацији капиталистичког система. Бивши предсједник Француске Никола Саркози 2008. године поручио је да је крајње вријеме да се прекине са духом 68. чије је наслеђе увело цинизам у политику и друштво и уништило поштовање грађанске дужности „нема правила, моралних вриједности, поштовања према ауторитетима. Њима је све дозвољено“! (*Време*, 22. мај 2008)

Чехословачка, која је назадовала у односу на друге западне државе, ушла је у период политичке либерализације. Почетком 1968. године с положаја је уклоњен први секретар Комунистичке партије Чехословачке Антоњин Новотни

од стране словачког реформисте Александра Дубченка, што је шокирало политички врх Русије. Дубченко је предложио да се Чехословачка претвори у социјалдемократску државу, што је наишло на велику подршку јавности. Та идеја, која је подразумевала реформе у партији, администрацији, привреди, именована је као „социјализам с јавним лицем“. То се допало интелектуалцима и умјетницима. Славни чешки редитељ Милош Форман, подсећајући се тих догађаја, тврдио је да се све дешавало с намјером да се успостави „истинско социјалистичко друштво“, уз уважавање плурализма мишљења и поштовање међусобне различитости. Форман тврди да је то био поштен и искрен свијет који се није служио лукавствима. „Никоме није падало на памет да поткопава социјализам не би ли се вратило капиталистичко уређење“ (*Нин*, 15. фебруар 1987). У Чехословачкој су уочи 1968. године многи комунисти, нарочито интелектуалци, који су имали снажну подршку у народу, били ужаснути контрастом између стварности режима и комунистичког надања. „Прашком прољећу 1968. године претходило је политичко врење и узбуђеност, које се поклапало са општом провалом глобалног студентског радикализма“ (Хобсбаум, 2002: 301).

Међутим, Чехословачку је обузимало антимосковско осјећање. У ноћи 20/21. август хиљаде совјетских тенкова и стотине хиљада војника Варшавског пакта окупирало је улице. Совјети су истицали како су позвани од стране чехословачких комуниста који су тражили „братску помоћ против контрареволуције“. „Живјела Чехословачка, живјела слобода, живјело пријатељство“, чуло се на чехословачком радију. Дубчек је позван у Москву гдје је био принуђен да оконча започету полити-

ку. Иако је остао на власти до 1969. године, настављен је отпор чехословачке јавности, емиграције интелигенције, умјетника. Студент историје на Карловом универзитету у Прагу Јан Палах 19. јануара 1969. године запалио се и постао симбол борбе за слободу (прије њега један, послије још два студента такође су се спалили у знак протеста). Према тврдњама др Јарославе Мосерове која му је прва пружила помоћ, Палах није извршио самоубиство због просовјетске власти, већ као протест против „деморализације“ чехословачког народа.

Режими без масовне подршке, нпр. у Источној Њемачкој и Пољској, страховали су од унутрашње дестабилизације „по чешком моделу“, па су оштро критиковали ова дешавања, док су у Мађарској, Југославији и Румунији „ентузијастички“ подржавали Чехе. Тито и Чаушеску су у Прагу, пише Ерих Хобсбаум, дочекани као хероји. Зато је Москва одлучила да силом збаци прашку власт.

Данас се тај период у Чешкој сматра бљеском цивилног друштва које је било потпуно потиснуто и разбијено. Прашко прољеће, пишу Зденек Каван и Мартин Палуш, открављивање стаљинистичког модела социјализма кулминирало је у захтјеву за радикалним реформама. „Уништавање овог демократског експеримента совјетском војном интервенцијом потврдило је оцјену да претње чехословачкој демократији увелико долазе споља“ (Каван, Палуш, 2003: 97). Истраживачи друштвених промјена наглашавају да је у Чешкој релативно успјешно обновљена формална демократија, али се тражи снажнији развој правне и политичке културе, подизање свијести о јачању људских права итд.

ЈУГОСЛАВИЈА У ОГЛЕДАЛУ

Као што је карактер протеста у државама широм свијета био различит, тако је било и у Југославији. Талас демонстрација у СФРЈ показао је не само њене економске проблеме већ и сложену националну драму која је наговјештавала тмурну перспективу заједничке државе. Док су се студенти у Београду први дигли због изневјерених циљева социјализма, против нагомиланих социјалних невоља, незапослености, класне неједнакости, тражећи „више комунизма“, у Загребу су се читавале друге амбиције. Многи учесници загребачких демонстрација 1971. године били су припадници масовног националистичког покрета МАСПОК-а. Претходно, 1967. године појавила се позната „Декларација о положају и имену хрватског језика“, а у хрватској јавности низале су се оптужбе за „унитаристичку федерацију“, тражила самосталност Хрватске. Већина захтјева биће уграђена у Устав из 1974. године.

И протести у Приштини имали су националистички и сепаратистички карактер. Демонстранти на Косову и Метохији клицали су албанском диктатору Енверу Хоџи, под паролама „смрт српским угњетачима“, захтијевали смјену српских комунистичких руководиоца који су упозоравали на фаворизовање Албанаца и прогоне Срба. Косовски Албанци нису тражили реформе, већ „Косово републику“, чак и издвајање јужне српске покрајине из СФРЈ. Новембра 1968. године, поводом националног празника Албаније, спаљивали су југословенске заставе у Приштини, Призрену, Гњилану, Подујеву и Урошевцу.

У Љубљани су студенти штрајковали због поскупљења станарина у студент-

ским домовима. Солидарност са колегама из Београда показивали су млади у Новом Саду, Нишу, у Сарајеву, у многим градовима бивше Југославије. На студентском збору Филозофског факултета говорио је Милорад Екмечић о историјском значају студентских немира. „Све велике идеје почињу у школским клупама“. Само су студенти Бање Луке остали по страни. Иако други по величини град у тадашњој Босни и Херцеговини још није био постао универзитетски центар (Универзитет у Бањој Луци основан је 7. новембра 1975), младост крајишке пријестонице на својеврстан начин обрукала се пред својим вршњацима широм државе и свијета. Небојша Попов забиљежио је да се у Бањој Луци одржао састанак Одбора студенаца, активиста Клуба академичара и секретара партијских организација на Техничком факултету и вишим школама на којем је расправљано о студентским демонстрацијама у Београду и Сарајеву. Бањалучки студенти оградиле су се од демонстрација као „погрешног вида борбе за студенте“ и затражили да се испита „дјеловање реакције и антисоцијалистичких елемената“, као и да се против таквих „предузму одговарајуће мјере“! Вријеме ће их демантовати. „Студентска акција 1968. године једина је масовна побуна против власти у посљератној Југославији која званично није означена као покушај контра-револуције“ (Миладиновић, 2003: 10).

Привредна реформа из 1965. године већ 1967. доживјела је потпуни крах. Услиједила је још већа економска криза, растућа незапосленост, уз раст цијена и кашњење плата. Велики број радника одлази на запад у потрази за бољим условима, млади такође. Почине да се говори о „одливу мозга“. Коста Николић пише да је комунистички врх био нејединствен

у вези са будућим развојем СФРЈ – да ли јачати Југославију или самосталност република, док се у Србији вјеровало да је промјена немогућа и да је ријеч о одступању од идеала револуције. „Била је то општеприхваћена генерална стратегија која није зависила од појединачних момента, одржавала је марксистички концепт новог друштва и није изазивала никакав отпор све до 1968.“ (Николић, 1968: 178).

Уочи бурних догађаја, 1. јуна одржан је округли сто „Студентски покрет данас!“, на којем су учествовали Светозар Стојановић, Љуба Тадић, Коста Чавошки, Ђорђевић Вуковић, Вељко Влаховић и други. Академски грађани трежили су да се одреди јасан став југословенске политике према правцу развоја државе. „Тежња за стицањем развијене историјске свијести сасвим је разумљива када се има на уму да су садашњи студенти рођени за вријеме и после рата и да тек у овим акцијама стичу, у ширим размјерама, непосредно политичко искуство“ (Попов, 2008: 49).

Директан повод са студенску побуну био је наизглед бесмислен. Другог дана јуна увече заказана је манифестација *Караван пријатељства '68. и Микрофон је ваш*, у организацији Дома омладине Београда и *Вечерњих новости*. Због најављене кише, организатори су одлучили да се умјесто у омладинском насељу приредба одржи у сали Радничког универзитета на Новом Београду. Због мањка мјеста започели су сукоби бригадира и студената, а претворили су се у немире када је дошла полиција. Студенти су бацали каменице, па је приредба прекинута. Сутрадан неколико хиљада студената кренуло је према Београду. Код подвожњака је дошло до конфликта између полиције и студената. Батине које су од тада почели да трпе побуњени студенти постаће овјековје-

чене кроз виц који је објављен у листу *Студент*: „Питали човјека да ли ће дати сина на студије, а овај одговори: Нећу! Могу и сам да га бијем!“

Међутим, колико је све било озбиљније свједочи текст Резолуције студентских демонстрација од 3. јуна 1968. године у којој се, између осталог, указује на социјалне неједнакости у друштву – због чега студенти траже досљедну распојелу према раду, енергичну акцију против богаћења на несоцијалистички начин, укидање привилегија итд.; затим увећавање броја незапослених (студенти су затражили укидање хонорарног рада, смањивање руководећег кадра без адекватних квалификација и запошљавање младих стручњака на њихова мјеста, брже спровођење Закона о обавезном приправничком стажу итд.); постојање јаких бирократских снага (захтјева се демократизација свих средстава јавног информисања, слобода збора и демонстрација); Студенти су посебно огорчени стањем на универзитетима (траже побољшавање материјалног положаја универзитета, осуђују појаву кланова и монопола на појединим катедрама, захтијевају слободан упис студената, потпуну и демократску реизборност цјелокупног наставног особља итд.).

Милорад Екмечић нагласио је да млади нису пристали да жмирећи и ћутке пролазе поред судбоносних догађаја и процеса. „Студенти су се побунили против моралне биједи“, показавши да осим економског комфора у животу постоје и неке друге битне вриједности“ (Миладиновић, 2003: 7). Пароле као што су „Доле црвена буржоазија“, „Извозимо људе као смрзнуту говедину“, „Протјерајмо кљусину историје“, „Мање вила, више станова“, „Док управљају аматери, страдају пролетери“,

„Свима посла, свима хљеба“, „Не вјерујте штампи“ итд. свједоче о њиховој свијести о безочним социјалним разликама, намноженим друштвеним противрјечностима, одсуству политичких перспектива, општој стагнацији и декаденцији. „Готово је немогуће замислити да неколико хиљада људи – студената, професора и других учесника у штрајку – могу имати у свему истовјетна гледишта. Висок степен сагласности постигнут је у погледу садржаја основних програмских докумената. У свему осталом постојале су извјесне разлике, али оне нису биле довољно исказане и продубљене“ (Попов, 2008: 68).

Добрица Ћосић у књизи *Моћ и стрепње*, која је 1971. забрањена по Титовом налогу, писао да су 1968. године испољена чежња за новим свијетом, непристајање на постојећи! Према његовој оцјени, нова генерација можда није довољно оригинална, сиромашна у знању и искуству, али је смјела и носи снажну револуционарну негацију. „Стара револуционарна генерација није могла да добије достојанственије наследице“, истицао је српски писац.

Факултети су у штрајку, прекидају се предавања и испити. На Филозофском факултету проглашен је „Црвени универзитет Карл Маркс“. Ректор Драгиша Ивановић налазио се у посјети Источној Њемачкој. Студенти су га звали да се стави на чело побуне, али Ивановић се није појавио у Београду. Шпански добровољац Вељко Влаховић, члан Предсједништва СКЈ и београдски функционер, уживао је симпатије младих. Током седмодневног штајка и блокаде факултета, полиција је упадала и пребијала студенте, низала су се хапшења. Лист *Студент* (којег је уређивао студент филологије Ђорђевић Вуковић) сваки дан имао је ванредно издање. Многи

професори подржавали су студенте. Професор Рајовица Кљајић добио је батине од полиције. Стао је пред своје студенте и поручио: „Не туците дјецу, туците мене!“ Према извјештају *Студента* током демонстрација повријеђена су 134 студента и 21 полицајац.

Славољуб Ђукић истиче да је Тито, иако је представљао мирноћу, био повријеђен и забринут, доведен је у питање његов углед у свијету, подршка народа. Вјеровао је да за студентску побуну кривицу сноси српско руководство, да су студенте завели политички неподобни професори (осам професора касније је удаљено са Универзитета: Михајло Марковић, Љубомир Тадић, Драгољуб Мићуновић, Загорка Голубовић, Светозар Стојановић, Небојша Попов, Триво Инђић, Миладин Животић). Душан Батаковић истиче да су се демонстранти, противећи се самовољи отуђене црвене буржоазије, наивно од Тита очекивали подршку. „Осуђујући неморал и привилегије власти, студенти су тражили промјене и веће политичке слободе, али су, под утицајем марксиста међу млађим професорима, демонстрације скренуле у ултралијеву манифестацију за аутентични марксизам и титоизам“ (Батаковић, 2000: 359).

С једне стране цензура, полиција у новинским редакцијама, чланци о „шачици криминалаца“, „студентима који неће да уче“ и слично, а на страни студентата Десанска Максимовић, Мира Алечковић, Бранко Ћопић, Васко Попа, Душко Радовић, Љуба Тадић, Мира Ступица, Стево Жигон, Жика Павловић... Радници нису масовно подржали студенте.

Након осам дана Тито се на телевизији Београд обратио јавности. „Револт код младих дошао је спонтано, али је послје дошло до извјесног инфилтрирања разних

нама туђих елемената, који су хтјели да то искористе у своје циљеве“. Према његовим ријечима, 90 одсто студената је „поштена омладина о којој нисмо водили рачуна“. Тито је устврдио да демонстрације нису рефлексивна догађаја у Европи и свијету, већ нагомиланих унутрашњих слабости које се морају рјешавати. Тито је рекао оно што су студенти жељели да чују. Студенти су играли козарачко коло, уз покличе „Ми смо Титови, Тито је наш!“, изгледао је као једини државник који је признао студентима да имају право студената. Но, Драгољуб Мићуновић је 1968. назвао првим поразом Тита – протестом против ауторитарне власти, режима, борбом за слободу говора и демократских вриједности.

На 14. сједници ЦК СК Србије 1968. године из Савеза комуниста Југославије искључени су Добрица Ћосић и Јован Марјановић. Крајем јуна 1968. дешавају се искључења из СКЈ партијских организација са Филозофског факултета (Гајо Петровић). „Ради стварања режима лојалне интелигенције, универзитети су широко отворили врата студентима, уписујући знатно већи број студената него што је било потребно, чиме се проблем запошљавања додатно погоршао“ (Батаковић, 2000: 360).

Студентски протести убрзали су процес отварања нових универзитета у Југославији. На Косову и Метохији било је запослено мање од 200.000 радника, а у Приштини је студирало 50.000 студената. „Студентска побуна била је колико бучна толико и неефикасна. Исти проблеми су и данас на дневном реду: незапосленост, неоправдано богаћење, власт бирократије, човјекова отуђеност“ (Миладиновић, 2003: 11).

Борислав Пекић студентске демонстрације видио је другачије. У дворишту Фило-

зофског факултета тзв. црвена буржоазија или, како ју је Пекић назвао, „београдска црвена цвет-елита“ аплаудирала је студентима. За њих је то било тек „мјесто за излазак“. Живојин Павловић у књизи *Испљувак пун крви*, дневничким списима 68. пише из угла учесника и посматрача да су студенти били једини прави марксистички и критичари друштва. Студенти покрет није успио. „Из мутљага 1968. изрониле су разне сподобе“, од оних који ништа не разумију, преко интересија, покварењака... Многи од њих завршили су као високи службеници режима, сарадници тајних служби, „провокатори с цјеновником услуга“. Никола Самарџић записао је да је завршено када су сви који су могли отишли на љетовање!

„Студентски покрет је умирао на рате, унутрашњим рушењима, а још више спољном репресијом“ (Попов, 2008: 23). Годинама је трајао обрачун са учесницима и симпатизерима 68. године. Титово „раздвајање жита од кукоља“ платили су многи. Остале су успомене на „црни талас“, забране књига, часописа, филмова, представа... До данас постоје спорења и неслагања о догађајима из 68.

Доба шездесетосмаша прошло је таласе романтичарског уљепшавања, митологизације, промјене интерпретације суштине и значаја, различитог вредновања и сјећања које је многим учесницима студентског покрета било најважније упориште идентитета и биографије, без обзира на то што су многи касније мијењали политичке оријентације. „Већина непосредних учесника 68. данас би новим читавањем смисла и контекста, историјској деменцији радо подвргла свој, тада доминантни, антикапитализам, антибијурократизам, радикални социјални егалитаризам, истичући данас далеко

цјењеније вриједности и циљеве попут борбе за демократију, грађанску непослушност, слободу говора и сл.“ (Бешлин, 2008: 50).

ИДЕАЛИ ИЛИ ИНТЕРЕСИ

Уз распад заједничке државе и грађанске ратове, током деведесетих година 20. вијека, бивше југословенске просторе погађала су трауматична страдања људских, материјалних и културних потенцијала свих народа на овом дијелу Балкана. Масовне погибије, избјеглиштва, бјекства у иностранство, потрага за мирнијим и извјеснијим животом, морална и духовна катаклизма, насиље и разврат, корупција и непотизам у разним сферама живота, укључујући и образовање, партијашење, дилетантизам и јавашлук у институцијама, узроковали су несагледиве појединачне и колективне кризе и несреће.

Студенти су током посљедње двије деценије у неколико наврата масовно излазили на улице, различитим поводомима и из различитих побуда, а интерпретације тих догађаја до данас се значајно разликују. У Београду су марта 1991. године демонстације обуздаване тенковима, ватрогасним шмрковима, полицијским палицама, застрашивањима и медијском пропагандом. Протести су се одржавали наредне године и касније. Они су по правилу били паралелно са демонстрацијама опозиције. Од новембра 1996. до фебруара 1997. године, поводом „крађе локалних избора“ и против „режима Слободана Милошевића“ у више од 30 градова широм Србије свакодневно је демонстрирало стотине хиљада грађана. Коалиција Заједно, предвођена Вуком Драшковићем, Зораном Ћинђићем и Весном Пешићем,

студенски представници, припадници интелектуалне и културне елите Србије, протествовали су у Београду, Новом Саду, Крагујевцу, Чачку итд. У Београду је 20. новембра 1997. године на улици било више од 200.000 демонстраната. Огромну популарност међу њима имао је Радио *Индекс*. С друге стране, РТС и *Политика* засипани су каменицама и јајима. Зборно мјесто студената који су учествовали у демонстрацијама био је плато испред Филозофског факултета. Пароле „Ајмо, ајде, сви у напад!“, „Ми смо још у Србији!“, „Хоћемо демократију овде, нећемо да је тражимо на Западу!“, „Студенти су против демонкратије!“, „Доћи ће зима, правићемо Снешка, биће и Србија слободна као Чешка!“, „Полицијо, пусти Србију да уђе у 21. век!“ и сл. Власт је уздрмана, исмијана, наслућује се њен пад. Славољуб Ђукић подсећа да су отпори режиму деведесетих почињали и завршавали у Београду, са резултатима који су стварали привид да се нешто постигло и да се ствари мијењају. „Студентска побуна 1968. године названа је ‘ружичаством револуцијом’, рушење војвођанских аутономаша 1988. је ‘јогурт револуција’ демонстрације 1991. власт је прогласила ‘хулиганском револуцијом’, а ово посљедње, највеће окупљање добило је симболичан назив: ‘Жута револуција’“ (Ђукић, 1997: 272).

Слободан Милошевић организовао је контрамитинг! „Србијом неће управљати туђа рука!“, „Ми смо Слобини, Слоба је наш!“ итд. На Теразијама се, према извјештајима медија под контролом власти, окупило 500.000 људи. Други извори посвједочили су да се окупило између 40.000 и 60.000 присталица социјалиста из различитих крајева. Неки од најпознатијих вођа протеста касније су постали личности које буде крајње контроверзне

реакције. Чедомир Јовановић, један од лидера студенских протеста, од 1998. године постао је члан Демократске партије и један од првих сарадника премијера Зорана Ђинђића. Касније је напустио демократе и основао своју партију ЛДП. Уз његово име везују се бројне афере, раскошан живот и богатство. Један од вођа *Отпора* Срђа Поповић последије атентата на Ђинђића 2003. године основао је политичку партију која није ушла у скупштину, а од 2004. године водио је међународну невладину организацију Центар за ненасилну акцију CANVAS и његово име доводи се у везу са бројним „обојеним револуцијама“. На прољеће 2018. године постао је ректор Универзитета Сент Ендруз, најстарије образовне установе у Шкотској основане 1413. године. Неки предводници студенских протеста деведесетих година започели су касније универзитетске каријере, неки ушли у политику, неки нестали са јавне сцене. „Режим је вјешто манипулисао и са студентским покретима (1992, 1996–97), свакако у сарадњи са неким њиховим вођама.“ (Попов, 2008: 20).

У Републици Српској први студентски протести, који су били праћени и масовнијим учешћем осталог становништва, десили су се средином 1997. године у вријеме сукоба на релацији Пале – Бања Лука, односно руководства Републике Српске, с једне стране – члана Председништва БиХ Момчила Крајишника и врха Српске демократске странке и председника РС Биљане Плавшић, крајишког дијела СДС-а и опозиције. То вријеме означава се као почетак политичких промјена у Републици Српској, али до данас постоје опречна тумачења узрока и посљедица тих догађаја.

Неколико хиљада студената у Бањој Луци 12. јуна 2013. године протестовало је због проблема омладинске популације и општег стања у друштву. Студенти су тражили оставку министра просвјете Горана Мутаџије, побољшавање студентског стандарда и имали низ социјално-економских захтјева. Као циљеве протеста издвојили су изградњу четвртог павиљона Студентског центра у Бањој Луци, повећавање смјештајних капацитета у Источном Сарајеву, искључивање извршног секретара Странке независних социјалдемократа Рајка Васића због вријеђања студената на друштвеним мрежама. Пароле „Ми не одустајемо!“, „Заједничко нам је једно – живимо биједно!“, „Тито је рекао – студенти су у праву“, „Стоп криминалу и корупцији“ и сличне обиљежиле су до данас највеће студентске протесте у Републици Српској. Иако је Центар јавне безбједности Бање Луке дан раније издао саопштење да протести нису у складу са законом, они су ипак одржани уз велико одобравање грађана. Предсједник Републике Српске Милорад Додик тврдио је да су протести политички мотивисани и да су захтјеви студената „незајажљиви“. Демонстрације су завршене мирно, након шетње градом и играња Козарачког кола испред зграде Владе Републике Српске. Вођа протеста, студент медицине Никола Дроњак након неколико година политички се ангажовао у Патрији демократског прогреса.

На Дан Универзитета у Бањој Луци, 7. новембра 2017. године, изненада су организовани протести групе студената у згради Ректората, уз захтјеве за смјену ректора Милана Матаруге, као и да Сенат Универзитета донесе унифицирана правила студирања, заустави нарушавање аутономије студентских организација,

да се испитају афере сексуалног узнемиравања и плагијата, омогући запошљавање 100 нових асистената до краја године и сл. Осим смјене Матаруге ништа значајније није се промијенило, а остало је увјерење да је протесте режирао политички подмладак фракција које су заинтересоване за контролу над овом установом. Предсједник Уније студената Ратко Савић, који је предводио протесте, идентификовао се као члан Странке независних социјалдемократа, којој припада и смијењени ректор Милан Матаруга, као и његов наслједник. Политичко јавно мњење наткриљено је разним употребама и злоупотребама тема које се дотичу „обојених револуција“, „прољећа народа“, „ненасилних протеста“, „грађанске непослушности“ итд. Студентска популација истовремено се оптужује за партијашење и политичку апстиненцију, једни јој спочитавају одсуство идеализма и револуционарне енергије, други стварају атмосферу моралне панике и демографске катастрофе због масовног одласка младих (према подацима Уније за одржив повратак и интеграције у БиХ од 2013. до краја 2017. године из БиХ је отишло више од 150.000 људи, од чега из Републике Српске 68.280).

REFERENCE:

- Bataković, D. (2000). *Nova istorija srpskog naroda*. Beograd: Naš dom.
- Bešlin, M. (2008). „Uticaji juna 68. na političku situaciju u Jugoslaviji“ u: *Društvo u pokretu*, Novi društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas (ur.
- Dorđe Tomić, Petar Atanacković), Cenzura, Novi Sad, Alternativna kulturna organizacija AKO, Novi Sad, ŽINDOK, Beograd, str. 49–63.
- Valerštajn, I. (2005). *Posle liberalizma*. Beograd: Službeni glasnik.
- Đukić, S. (1990). *Slom srpskih liberala*, tehnologija političkih obračuna Josipa Broza. Beograd: Filip Višnjić.
- Đukić, S. (1997). *On, ona i mi*. Beograd: Radio B92.
- Kavan, Z., Paluš, M. (2003). „Demokratija u Češkoj Republici“, u *Prošlost na Istoku, budućnost na Zapadu: demokratizacija u Centralnoj i Istočnoj Evropi* (priredili Meri Kaldor i Ivan Vejvoda), Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 95–111.
- Miladinović, I. (2003). *1968. tajna i opomena*. Beograd: Izdavačka kuća „Dragić“.
- Nikolić, K. (2017). *Jedna izgubljena istorija – Srbija u 20. veku*. Beograd: Službeni glasnik.
- Povratak u šezdeset osmu – 40 godina od protesta*, eseji i intervjui sa protagonistima 1968 (priredila Nora Farik), Fondacija Heinrich Boll – regionalni ured Beograd, 2008, str. 11–16.
- Popov, N. (2008). *Društveni sukobi – izazovi sociologije: „Beogradski jun 68.“*. Beograd: Službeni glasnik.
- Spasić, I. (2004). *Sociologija svakodnevnog života*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Hejvud, E. (2005). *Političke ideologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Hobsbaum, E. (2002). *Doma ekstrema*. Istorija Kratkog dvadesetog veka 1914–1991. Beograd: Dereta.
- Ćostić, D. (2010). *Moć i strepnje*. Beograd: Službeni glasnik.
- Ralf Fiks, „Šta je ostalo? Podsećanje na šezdeset osmu“, u *Povratak u šezdeset osmu – 40 godina od protesta*, eseji i intervjui sa protagonistima 1968 (priredila Nora Farik), Fondacija Heinrich Boll – regionalni ured Beograd, 2008, str. 11–16.

INTERNET STRANICE:

- <http://pescanik.net/pre-68-i-posle/>
- <http://www.dw.com/sr/ubistvo-koje-je-radikalizovalo-studente/a-39089782>
- http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:651943-Pobuna-sinova-radnog-naroda
- <http://www.vijesti.ba/studenti-protesti-u-banjaluci.133310>

THE SHINE AND CYNICISM OF SOCIAL CHANGE

Fifty years after student protests around the world (1968-2018)

Key words

Students, protests, ideas, changes, politics

Author

Đorđe Vuković holds PhD in Political Science and he is an Associate Professor at the Faculty of Political Sciences of the University of Banja Luka

Correspondence

djordje.vukovic@fpn.unibl.org

Field

Political theory

DOI

10.5937/politeia0-17373

UDK

323:930.85(450)

Paper received on

07.05.2018.

Paper accepted for publishing on

27.06.2018.

Summary

Five decades after a turbulent year of 1968, when student's protests shook the world and caused many transformations in its future development, the former ideas and the energy carried by those generations have been contextualized and actualized and parallels with today's political and social problems have been presented, especially when the academic population is condemned apathy, insecurity and conformism. Although there are still contradictory and controversial interpretations of those events, the Sixtieweighters have remained synonymous for advanced and revolutionary movements, social awakening and the group for casting new hope to the citizens, inspiration in seeking for more humane ideas in politics and culture. Although mass protests around the world resembled one another, they all had different motives and character, especially at students' protests in the former Yugoslavia. While some stood up because of the blurred ideals of socialism, unemployment, poverty and education problems, others were openly manifesting nationalistic and separatist goals. The student protests on the territory of the former Yugoslavia were held in the 1990s, especially in Belgrade, together with protests of the opposition. Although they always had noble intentions and goals aimed at the overall interest and improvement of the position of young people, they were usually followed by various misuses.